

Csizmadia Ervin

Aktuális-e ma Széchenyi?

Az „egyiptomi fogságról” akkor és ma

Szekfű Gyula a *Három nemzedék* című könyvében (első megjelenés 1920; utána 1935-ben a *Három nemzedék és ami utána következik*), az 1867-es kormánypárt és ellenzék viszonyát taglaló fejezetben a következő megállapításokat teszi: „Tiszának (Tisza Kálmán 1875-ben induló kormányzásáról van szó – Cs. E.) személyes uralma idővel annyira megszilárdult, hogy a közjogi ellenzék úgy a parlamentben,

mint azon kívül lokalizált veszélynek volt tekinthető. Nem akadt senki, aki Széchenyi eszméit kilencmillió magyar kiműveléséről megvalósította és a nemzetet a közjogi szakadás egyiptomi fogságából kivezette volna".

Folytonos közjogi fogság

Ebben az idézetben nem az az érdekes, hogy megnevezi azt a problémakomplexumot (közjogi kérdés), amely a dualizmus egész korszaka alatt meghatározó volt, hiszen ezt - a temérdek történeti feltárás nyomán - a mai olvasók is pontosan tudhatják, hanem az, hogy Széchenyi népnevelő programjában a közjogi rendszer meghaladásának programjára is rámutat. Szekfü úgy véli, hogy ha Széchenyi elgondolásai érvényesülhettek volna, az évszázados „egyiptomi fogság” megszűnik, és Magyarország új pályára kerül.

Természetesen nem így alakult, és a közjogi kérdés a dualizmusban végig meghatározó maradt. Aztán a Horthy-korszakban is - amely Széchenyit nagy becsben tartotta - megmaradt a politika nagyfokú, szinte közjogi jellegű polarizációja. A rendszerváltás után sokáig úgy tűnt, hogy a magyar politika nyugatos irányt vesz, és a pártversenyben újszerű trendek érvényesülnek, hiszen 1990 és 2002 között mindig más nyerte a választásokat, és szó sem volt arról, hogy az 1990-2002-es korszak ellenzéke pusztán „lokalizált veszély” lett volna. Épp ellenkezőleg: az ellenzék - kiszámítható módon - mindig leváltotta a kormánypártot, s külföldi elemzők légiói mondták azt, hogy Magyarországon nagyon fejlett a demokrácia.

Aztán 2006-ban bekövetkezett az első duplázás (az MSZP, 2002 után megnyerte a 2006-os választást is); majd 2010 után – három választási győzelemmel – a jobboldal került domináns helyzetbe. Pont az ellenkezője történt, mint 1990 után jó ideig, tehát a kormányoldal stabilizálta kormányzati szerepét, az ellenzék pedig szép lassan elkezdett emlékeztetni a Szekfű-féle idézetben szereplő ellenzékre. 2021-ben pedig kimondhatjuk: a magyar politika immáron ismételt „egyiptomi fogságban” van, már ha ez alatt azt értjük, hogy a/ huzamos időn keresztül ugyanaz a párt kormányoz; b/ kormány és ellenzéke között kvázi közjogi szintű ellentétek vannak. Vajon egy ilyen helyzetben milyen ellenszerek lehetségesek? Ki lehet-e kerülni e legújabb „fogságból”? Vajon utat mutathat-e a 21. század elején Széchenyi, aki már a 19. század közepén sem tudta megihletni a magyar politikát?

A mai magyar helyzet és az álmegoldások

Természetesen ahogyan a dualizmusban, úgy ma is az ellenzék minden lehetséges eszközzel igyekszik megtörni a kormányzat permanens uralmát. Amikor Szekfű fentebb azt írta, hogy az ellenzék lokalizált veszélynek tekinthető, akkor ebben a megítélésben csak részben adhatunk igazat neki. Való igaz, hogy az ellenzéki pártok nem tudtak kormányra kerülni, de képesek voltak arra, hogy a közéletet befolyásolják és olyan közhangulatot idézzenek elő, amely magában hordozta az alkotmányos küzdelem eskalációját.

Valami hasonlót mondhatunk el a 2010 és 2021 közötti korszakról is. A korszak első részében az ellenzék valóban „lokalizált veszélyt” jelentett a kormányra, amit mi sem bizonyít jobban, mint a sorozatos kétharmados választási győzelmek. De a 2018-as győzelem után a kormány-ellenzék viszony átalakult, s ahogyan a dualizmusban az 1890-es évek elejétől, úgy 2018 után az alkotmányos küzdelem új fázisba ért, és a mai ellenzék esélyesnek tűnik akár a választások megnyerésére is.

A nagy kérdés, hogy vajon az a program, amelyet az ellenzék 2018 és 2021 között megfogalmazott, alkalmas-e az „egyiptomi fogságból” való kitörésre. Az egyiptomi fogság ellenzéki olvasata, hogy a Fidesz kivezette az országot a liberális demokráciák közül és szembefordította Európával. Az ellenzék ajánlata: visszatérni a liberális demokráciához és visszatérni Európába.

Ezzel az értelmezéssel természetesen alapvetően szemben áll a kormányoldali értelmezés, amely a saját maga által követett politikát demokratikusnak (ha nem is liberálisnak) és európainak (ha nem is az európai mainstreammel egybeesőnek) tekinti.

A két álláspont azonban semmilyen módon nem összeegyeztethető. Ahogyan a dualizmus kormány- és ellenzéki pártjainak álláspontja sem volt az. Akkor a fő törésvonal, hogy vajon a kiegyezés mennyire sérti a nemzeti szuverenitást. A kormánypárt szerint semennyire, merthogy Magyarország független ország az Osztrák-Magyar Monarchia keretében is. Az ellenzék szerint a kiegyezés csorbítja a nemzeti függetlenséget. A közjogi ellentét prolongált – a feleknek esélyük sem

volt átlépni ezt a közjogi törésvonalat és valamiféle *modus vivendi* találni.

Mint ahogy ma sincs erre esély, ha az egyik vagy a másik álláspontot akarjuk érvényesíteni. A fogság-helyzeten nem tudunk változtatni, ha a kormánypárt győz 2022-ben, és tovább folytatja (kétharmados vagy egyszerű többségi) kormányzását. De akkor sem történik változás, ha az ellenzék megtöri a Fidesz tizenkét éves uralmát, és a maga ízlése szerinti köztársaságot próbál berendezni. Sem az egyik, sem a másik opció nem tartalmazza ugyanis Széchenyi koncepciójának lényegét, amely nélkül – egyetértve Szekfűvel – nem lehet elhagyni a mai Egyiptomot.

A Széchenyi-projekt politikai tartalma

De mi is lehetne akkor a megoldás? Szekfű – mint láttuk – könyvében azt mondja, hogy Széchenyi programjának lényege kilencmillió magyar kiművelése. Nyilván ezt ma nem lehet szó szerint értenünk. A dualizmus korában egészen mások voltak a műveltségi viszonyok, mint ma; nagyon gyengén állt például a lakosság írni és olvasni tudása, de még az sem volt egyértelmű, hogy a magyar nyelv kellőképpen kifejlődik-e. Ne felejtsük el, hogy sok-sok évszázad latin nyelvű fejlődése után a magyar nyelv csak a 18. század végén kerül az érdeklődés középpontjába, és a dualizmusig eltelt évszázad messze nem volt elég ahhoz, hogy a magyar nyelvhasználat a társadalmi és kulturális élet minden területén olyan hegemoniára tegyen szert, mint a fejlett európai országokban.

Így tehát Széchenyi „népművelő” programja a maga eredeti formájában ma nem aktuális, hiszen mai életünk egészen más körülmények között zajlik, s igazából ma már az a kérdés, hogy a társadalom mekkora hányada képes bekapcsolódni a nemzetközi versenybe.

A Széchenyi-féle koncepció lényegét ezért másutt kell keresnünk, s erről is ír bőven Szekfű Gyula a könyvében. Ez pedig a „legnagyobb magyar” politikai tanítása: a *közvetítő* szerep. Szekfű leírja, hogy Széchenyi felállítja a magyar politikai múlt és jelen két állandó archetípusát. Az egyik, aki Magyarország *jogszerinti* állapotát nézi, s e szerint Magyarország társországa Ausztriának. A másik típus a *tényleges* helyzetet nézi, s arra jut, hogy Magyarország provincia. „Némely magyarok – idézi a grófot – csakis a jogszerinti álláspontra, mások viszont csakis a ténylegesre függesztik szemüket és merev egyoldalúsággal kívánják a dolgokat szabályozni”.

Van tehát két, egymással totálisan szembenálló megközelítés, amely ráadásul évszázadok óta fennáll. És közöttük semminemű átjárás nincs. Itt jön az a bizonyos közvetítés, vagy ahogy Széchenyi írta: „férfiúi kölcsönös méltánylat”. Másképpen szólva: nyitottság a másik oldal szempontjaira. Ezt írja: „A bécsi levegőben élő „de facto” emberre illő méltánylattal legyen elvek és kötések iránt, s ne becsmérelje azokat, kik az élet tengerén túl is kapaszkodnak ilyféle talpakra. Hortobágnak „ex principio” hőse viszont ne hirdess hazaárulóknak, mint ő, nem járnak el a friss magyar s Rákóczi”.

Ezeket a gondolatokat Széchenyi az 1830-as és 1840-es években fogalmazta meg, s hogy mennyire nem kellettek, azt bizonyítja az első két magyar párt (a konzervatív és az ellenzék) egymáshoz való viszonya egy-két évvel 1848 előtt. Nemhogy méltánylatról nem volt szó, de éppen arra tanúbizonyság a két párt, amiről Széchenyi imént idézett soraiban írt. S ugyanilyen okokból nem valósulhatott meg a gróf politikai elképzelése a dualizmus időszakában sem, amikor kormány és ellenzék késhegyre menő küzdelmet folytatott egymással. De ha a múltban nem is volt esély e program megvalósulására, van esély rá ma?

A kétfajta kurucosság és a Széchenyi-projekt mai kilátásai

Induljunk ki abból, hogy a Fidesz és ellenzéke küzdelme pontosan ugyanazon jegyeket mutatja, mint a dualizmus pártküzdelmei. Akkor a két tábor lecövekelt saját igazságaihoz, ezekből jottányit nem engedett s a politikai konfliktus az időben előrehaladva egyre csak eszkalálódott. A magyar politika mai tendenciája is hasonló, hiszen 2018 óta az ellenzék rájött arra, hogy össze kell fognia (erre a dualizmus ellenzéke is képes volt 1905-1906-ban, meg is nyerte a választás és kormányzott is), s ebben az összefogásban nagy potenciál rejlik.

Azonban az ellenzék erősödése felerősíti a kormányoldal és az ellenzék közötti különbséget. Az ellenzék nemhogy bármiféle átfedést keresne a kormányoldallal, ellenkezőleg: minden lehető módon a legvégtetesebben elutasítja. Természetesen látnunk kell azt is,

hogy a kormánypárt már az 1990-es évek második fele óta nem tartja magával egyenrangúnak az ellenzéket, és a NER rendszerében nem is akarja azt elhelyezni. Ilyen módon persze felállíthatunk egy hierarchiát, hogy „ki kezdte” és kinek nagyobb a felelőssége a kialakult helyzetért.

A „ki kezdte és kinek nagyobb a felelőssége” kérdés feltételénél azonban érdekesebb azt megállapítani, hogy itt egy elementáris, a dualizmus közjogi konfliktusaival szinte egyenértékű konfliktusról van szó. A dualizmusban a kormánypárt 1905-ig (harminc éven keresztül) minden választást megnyert, ám a helyett, hogy ez nagyobb legitimitációt adott volna neki, épp ellenkezőleg: erodálta és kihívta ellene az ellenzéki tömegeket. Ma hasonló a helyzet. Ha a Fidesz újra nyer, a saját közönsége kétségkívül elégedett lesz, de egy szemernyi nem javul majd a kormány-ellenzék viszony. A történelem kísértetiesen ismétlődik, s Székfi ma is megírhatná az egyiptomi fogságról szóló mondatát.

Merthogy ez valóban egy újabb, egy mai „egyiptomi fogság”. Melynek lényege, hogy *bármelyik* fél is nyeri a soron lévő (majd az azt követő) választásokat, a helyzet nem változik. Nem változik, mert nem változhat, merthogy hiányzik belőle az az alapvető belátás, hogy a feleknek *engedményeket* kell tenniük riváisaik felé. Ezt a politikatudomány együttműködésnek hívja, de persze azt is tudjuk, hogy a *pártok* együttműködése mögött az *elíték* együttműködése áll, s az elíték az együttműködés képességét szerencsés esetben hosszú történelmi időszak folyamán alakítják ki.

Ilyen hosszú együttműködési periódus a magyar politikatörténetben soha nem volt, de még Nyugat-Európában sem mindenütt egyformán és azonos időben alakult ki. Talán Nagy-Britannia az az ország, ahol ez az együttműködés tisztán, először két elit, majd két párt (konzervatív és liberális) egymáshoz való mérsékelt viszonyában valósult meg. Más országokban még Nyugat-Európában is csak jóval később, és nagyon sok visszaesésen keresztül. Mi itthon nem tehetünk úgy, mint ha a mi múltunkban tartósan jelen lenne ez az együttműködési hagyomány, és most csak elő kellene hívni.

Ráadásul Szekfű még egy másik, és elég lényeges, problémára is felhívja a figyelmünket. Ez pedig a *kurucos* hagyomány. Amelyet szokás amolyan túltengő nemzeti érzelemként is azonosítani. Szekfű azonban arról ír, hogy a reformkorban a kifejlődő hazai *liberalizmus* is átvette a kurucos (értsd itt: érzelmi) hagyományt. S hogy miért is lényeges ez? Nos azért, mert ha két túlságosan is érzelmi fixáltságú ideológia áll egymással szemben, akkor éppen Széchenyi programjának lényegét, az ésszerűségre alapozott méltányosságot nem sikerül majd elérni.

Számunkra mindebből az a fontos, hogy egyáltalán *rájöjjünk*, mi bénít le minket, s miért nem tudunk kikászálódni ördögi köreinkből. Az első ilyen felismerés – véleményem szerint – az lehet, hogy a jelenlegi körülmények, kormánypárti és ellenzéki magatartásmódok fennmaradása esetén majdhogynem mindegy, ki nyeri a választást. Tudom, persze, hogy ezen egyaránt felbőszül kormánypárti és ellenzéki olvasó. De kérem, ne tegye! Vagy ha teszi, akkor kérem,

számoljon le azzal a közkeletű nézettel, hogy Széchenyi a legnagyobb magyar. A legnagyobb magyar ugyanis *mindkét* fél belátására apellált. Ha viszont nem akarunk leszámolni Széchenyivel, akkor kezeljük kortársunkként, és olvassuk el, miben látta ő egy évszázados ellentét kezelésének lehetőségét.

A politikai álláspontok végletekig való kiélezése nem az ő programja. A dualizmusban nem volt, aki érvényre akarta volna juttatni az ő programját, így hát az aktuálisabb, mint valaha.

